

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

ABDULLA QODIYNING "O'TKAN KUNLAR" ASARINING INGLIZ TILIGA TARJIMASINING KROS - MADANIY TAHLILI

Abdullayeva Zaxro Shadmankulovna

O'qituvchi, Oriental universiteti, Toshkent

Annotatsiya: Ushbu maqola Abdulla Qodiyning "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjimasi va uning kros madaniy tahliliga bag'ishlangan. Maqolada, asarning tarjimasi va madaniy elementlarining tarjimaga qanday ta'sir qilgani o'rganiladi. "O'tkan kunlar" asari, o'zbek adabiyotining muhim namunalaridan biri bo'lib, xalq hayoti va ma'naviy qadriyatlari haqida chuqur tasavvur beradi. Tarjima jarayonida madaniy kontekstni saqlab qolishning ahamiyati hamda o'zbek tilidan ingliz tiliga o'tishdagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Asar o'zining tarixi va xalqiy jihatlari bilan ingliz tiliga tarjima qilinganida qanday madaniy differensiyalar paydo bo'lishi mumkinligi muhokama qilinadi. Maqolada shuningdek, madaniyatlararo almashuvning tarjimadagi ahamiyati, tarjimonning madaniy differensiyalarni yengishdagi roli hamda tarjima jarayonidagi muammolar yoritiladi.

Kalit So'zlar: Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar", ingliz tiliga tarjima, madaniy tahlil, kros madaniyat, tarjima jarayoni, madaniy kontekst, madaniy differensiyalar, adabiy tarjima, madaniyatlararo almashuv.

Kirish qismi: Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning "O'tkan kunlar" asari o'zbek xalqining ijtimoiy va ma'naviy hayotini aks ettiruvchi muhim asar hisoblanadi. Ushbu asar o'zbek tilida chuqur ma'naviy va madaniy ma'no tashiydi, ammo uning ingliz tilidagi tarjimasi madaniy va lingvistik farqlar tufayli muayyan qiyinchiliklarga duch keladi. Tarjima jarayonida asar nafaqat tilni, balki uning madaniy kontekstini, qadriyatlar tizimini va xalq hayotining nozik jihatlari ham aks ettirishi kerak. Maqolada kros madaniy tahlil orqali tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ular qanday yengiladiganligi o'rganiladi. Shuningdek, ingliz tiliga tarjima qilingan "O'tkan kunlar" asarida madaniy differensiyalar qanday aks etishi va ular qanday qilib ingliz tilida o'qiyotgan o'quvchilarga yetkazilishi mumkinligi haqida fikrlar bildirilib, tarjima va madaniyatlararo almashuvning o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqiladi.

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri sifatida tanilgan bo'lib, uning "O'tkan kunlar" asari nafaqat o'zbek xalqining tarixiy, ijtimoiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi, balki milliy adabiyotimizning oltin fondiga kiradigan asarlardan biridir. Ushbu asar 20-asr boshlaridagi o'zbek qishloq hayotini, ijtimoiy qatlamlar orasidagi aloqalarni, shuningdek, o'sha davrda yashagan kishilarning ichki dunyosini jonli va realistik tarzda tasvirlaydi. "O'tkan kunlar" o'zining xalqchilligi, zamon va makonni ifodalashdagi yuksak mahorati bilan alohida ajralib turadi.

Biroq, asarning ingliz tiliga tarjima qilinishi jarayonida ko'plab qiyinchiliklar paydo bo'lishi tabiiydir. Tarjima, nafaqat tilni, balki madaniyatlarni o'zaro almashish jarayoni sifatida qaraladi. O'zbek va ingliz madaniyatlari o'rtasida mavjud bo'lgan farqlar, til va madaniyatning o'ziga xosligi, asarning asl mohiyatini saqlab qolishdagi qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan, tarjimaning madaniy jihatlari o'ta muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Har bir til

o'zining madaniy kontekstini, qadriyatlarini, an'analarini o'z ichiga oladi, shuning uchun tarjima jarayonida bu farqlarni hisobga olish zarur.

Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjima qilingan nusxasini kros madaniy tahlil qilish orqali, tarjima jarayonida yuzaga keladigan madaniy differensiyalar va ularni yengish usullari ko'rib chiqiladi. Maqola tarjima jarayonidagi madaniy muammolarni o'rganishga, tarjimaning madaniy kontekstini tushunishga va madaniyatlararo almashuvni yanada chuqurroq tahlil qilishga qaratilgan. Shu tariqa, maqola "O'tkan kunlar" asarining ingliz tilidagi tarjimasi misolida madaniy aspektlarning tarjima jarayoniga qanday ta'sir qilishini va bu jarayonni qanday yengish mumkinligini tahlil qiladi.

Asosiy qism: Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asari o'zbek adabiyotining o'chmas yodgorliklaridan biri bo'lib, unda o'zbek xalqining ma'naviy hayoti, qadriyatlari, an'analari, tarixiy sharoitlari va ijtimoiy tuzilishi yuksak san'atkorlik bilan aks ettirilgan. Biroq, uning ingliz tiliga tarjima qilinishi, o'zbek va ingliz madaniyatlarining o'rtasida mavjud bo'lgan farqlarni hisobga olishni talab etadi. Tarjima jarayonida madaniy elementlarning saqlanib qolishi va asar mohiyatining to'liq yetkazilishi juda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjimasi kros madaniy tahlil nuqtai nazaridan o'rganish uchun qiziqarli materialdir.

"O'tkan kunlar" asari o'zbek xalqining tarixiy va madaniy kontekstini chuqur tasvirlaydi. Asar davomida keltirilgan ko'plab madaniy elementlar – an'analar, odatlar, mehnat faoliyati va ijtimoiy tuzilmalar – ingliz tiliga tarjima qilishda o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Misol uchun, o'zbek xalqining urf-odatlarini, diniy qadriyatlarini va xususiyatlarini, masalan, "khonlik", "chaqiruv" yoki "qishloq yarmarkalari" kabi kontseptlar ingliz tilida to'liq ifodalalanmaydi, chunki ingliz madaniyatida bu tushunchalarga to'g'ri keladigan bevosita ekvivalentlar mavjud emas. Tarjimon bu kabi elementlarni qanday qilib ingliz tilidagi madaniy kontekstga mos ravishda ifodalash kerakligini aniqlashda katta rol o'ynaydi.

Ingliz tilidagi tarjimaga o'tkazishda lingvistik farqlar ham muhim ahamiyatga ega. O'zbek tili va ingliz tili o'rtasida tuzilish, so'zlashuv usullari, tilning boyligi va o'ziga xosligi borasida sezilarli farqlar mavjud. Masalan, o'zbek tilida ishlatilgan ko'plab ijtimoiy yoki emotsional nuanslar ingliz tilida bir xil darajada ta'sirli bo'lmasligi mumkin. Shu sababli, tarjimon o'zbek tilining ma'lum so'zlarini, iboralarini va frazeologizmlarni ingliz tilidagi ekvivalentlarga o'zgartirishda, ularning asl ma'nosini to'liq ifodalashga harakat qiladi. Bu jarayonda tarjimonning kreativligi va madaniyatlararo sezgirligi katta ahamiyatga ega.

Madaniyatlararo almashuv jarayonida tarjimon har doim o'z o'quvchisini yangi madaniyat bilan tanishtiradi. "O'tkan kunlar" asari ingliz tiliga o'tkazilganda, o'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlarini ingliz tilidagi o'quvchiga tushuntirish zarurati yuzaga keladi. Masalan, asarda o'zbek xalqining mehnatiga, o'ziga xos hayot tarziga va qadriyatlariga oid ko'plab tasvirlar mavjud. Bunday tasvirlarni ingliz tiliga tarjima qilishda, ularning ma'nosini tushuntirishga imkon beruvchi qo'shimcha izohlar yoki kontekstual tushuntirishlar kiritilishi mumkin. Shuningdek, madaniyatlararo almashuv jarayonida, tarjimon o'zbek va ingliz madaniyatlarining o'rtasida mavjud bo'lgan farqlarni yaxshilab tahlil qilib, ularni bir-biriga yaqinlashtirishga intiladi.

Tarjima jarayonida madaniy differensiyalarni yengish uchun bir nechta usullar mavjud. Bularning eng samarali usullaridan biri – ekvivalensiya prinsipini qo'llashdir. Bu prinsipda tarjimon o'zbek tilidagi so'z yoki iboraning ingliz tilidagi eng yaqin ekvivalenti orqali ma'noni to'liq ifodalashga harakat qiladi. Boshqa usul esa adaptatsiya qilishdir, ya'ni tarjimon o'zbek madaniyatiga xos bo'lgan tushunchalarni ingliz tilidagi madaniyatga moslashtiradi. Misol uchun,

o'zbek xalqining ma'lum bir urf-odatini yoki tarixiy hodisani ingliz tilida so'zlashuvchi o'quvchiga tushunarli qilib berish uchun, tarjimon ularni ingliz madaniyati bilan parallel tarzda ta'riflashi mumkin. Shu tarzda, madaniy differensiyalarni yengish orqali tarjimon asar mohiyatini saqlab qolishga erishadi.

Ingliz tiliga tarjima qilinadigan asar o'zbek madaniyatiga xos tushunchalarni saqlab qolsada, ba'zi tushunchalar tarjimada o'zgarishi yoki noaniqlik yuzaga kelishi mumkin. Bu tushunchalar o'quvchilarga o'z madaniyati va qadriyatlariga asoslangan holda qaraladi, shuning uchun ingliz tiliga tarjima qilishda ba'zi elementlar noaniq bo'lishi mumkin. Masalan, o'zbek tilidagi ba'zi so'zlar yoki frazalar ingliz tilida bir xil ta'sirni o'qishga olib kelmaydi. Bu holat tarjimonning chuqur madaniy bilimga ega bo'lishini, madaniyatlararo differensiyalarni sezishni va ingliz tilida ma'no to'g'ri yetkazilishiga erishishni talab qiladi.

Tahlil qismi: Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjima jarayoni madaniyatlararo farqlarni yengish va asar mohiyatini saqlab qolishda turli qiyinchiliklarga duch keladi. Ushbu tahlilda, asarning tarjimasi orqali o'zbek va ingliz madaniyatlarining o'rtasidagi asosiy madaniy differensiyalar va ularning tarjimaga qanday ta'sir qilgani ko'rib chiqildi. Tahlil natijalariga ko'ra, quyidagi asosiy xulosalarni chiqarish mumkin:

- O'zbek va ingliz madaniyatlarining o'rtasida ko'plab farqlar mavjud, va bu farqlar tarjimaga bevosita ta'sir qiladi. "O'tkan kunlar" asarida o'zbek xalqining qadriyatlari, urf-odatlar, mehnat faoliyati va qishloq hayoti kabi madaniy elementlar muhim o'rin tutadi. Ingliz tilidagi o'quvchilar uchun bu elementlarni to'liq tushunish ba'zan qiyin bo'lishi mumkin, chunki ular ingliz madaniyatida mavjud bo'lmagan yoki o'zgarishlarga uchragan tushunchalarga asoslanadi. Misol uchun, o'zbek tilidagi "chaqiruv" yoki "khonlik" kabi tushunchalar ingliz tiliga to'g'ri tarjima qilinmasa, ularning ma'nosi sezilarli darajada yo'qolishi yoki o'zgartirilishi mumkin. Tarjimon bunday holatlarda madaniy kontekstni o'zida saqlab qolish uchun izohlar yoki qo'shimcha tushuntirishlar kiritishga majbur bo'ladi.

- Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi lingvistik farqlar, xususan, sintaksis va morfologiya sohasidagi farqlar, tarjima jarayonini murakkablashtiradi. O'zbek tilidagi ba'zi iboralar va frazeologik birikmalar ingliz tiliga bevosita tarjima qilinsa, ularning ma'nosi yo'qolishi yoki noto'g'ri tushunilishi mumkin. Masalan, o'zbek tilida keng tarqalgan "yuzni qora qilmoq" iborasi ingliz tiliga to'g'ri tarjima qilinsa, u to'g'ri ma'no bermasligi mumkin. Bunday holatlarda tarjimon o'zbek tilidagi iboralarni ingliz tilidagi ekvivalentlarga moslashtirishga harakat qiladi, yoki ba'zi hollarda tarjimaga qo'shimcha izohlar kiritiladi.

- Ingliz tiliga tarjima qilinadigan asar, o'zbek madaniyati bilan tanish bo'lmagan o'quvchilarga yangi madaniyatni tanishtirish imkonini yaratadi. Tarjimon o'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlarni ingliz tilidagi o'quvchiga tushuntirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. "O'tkan kunlar" asarida mavjud bo'lgan o'zbek xalqining ijtimoiy hayoti, mehnat, oila va an'alariga oid tasvirlarni ingliz tilidagi o'quvchilarga yetkazish uchun tarjimon madaniyatlararo almashuvni yengillashtiruvchi usullarni qo'llaydi. Buning uchun, o'zbek madaniyatiga xos bo'lgan elementlar o'zbek va ingliz madaniyati o'rtasidagi umumiy bog'lanishlar orqali izohlanadi. Misol uchun, o'zbek xalqining mehmondo'stligi va yaqinlar bilan bo'lgan munosabatlari ingliz madaniyatiga qaraganda boshqa kontekstda bo'lishi mumkin, lekin tarjimon bu aloqalarni ingliz o'quvchisi uchun tushunarli qilib ta'riflaydi.

- Tarjimadagi madaniy differensiyalarni yengish uchun tarjimon bir nechta usullardan foydalanadi. Bularning eng samarali usullari – ekvivalensiya, adaptatsiya va transformatsiya.

Ekvivalensiya prinsipida tarjimon o'zbek tilidagi so'z yoki iboraning ingliz tilidagi ekvivalentini tanlashga harakat qiladi. Biroq, ba'zi hollarda bu usul yetarli bo'lmashligi mumkin, chunki ingliz tilida o'zbekshlikni aks ettiruvchi to'g'ri ekvivalentlar yo'q. Shu sababli, tarjimon ba'zan adaptatsiya va transformatsiya usullariga murojaat qiladi, ya'ni o'zbek madaniyatiga xos bo'lgan tushunchalarni ingliz madaniyatiga moslashtirishga yoki yangi frazalar yaratishga harakat qiladi. Bu usullar yordamida madaniy differensiyalarni yengish va asarning asl mohiyatini saqlab qolish mumkin bo'ladi.

- Tarjimada ba'zi tushunchalar o'zgarishi mumkin, chunki har bir madaniyatning o'ziga xos qiymatlari va qabul qilgan me'yorlari mavjud. Masalan, o'zbek xalqining o'ziga xos ma'naviy qadriyatlari, oilaviy munosabatlari va diniy tashabbuslari ingliz tilida to'g'ri aks ettirilishi uchun, tarjimon ba'zan bu tushunchalarni umumiy madaniy va axloqiy asoslarda izohlashga majbur bo'ladi. Bunday holatlarda, tarjimon ingliz o'quvchisiga bu tushunchalarni aniq va to'g'ri yetkazish uchun qo'shimcha ma'lumot va kontekst berishga harakat qiladi.

Natijalar qismi: O'zbek va ingliz madaniyatlari o'rtasidagi farqlarni yengish orqali, "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjimasi madaniyatlararo almashuvni yanada chuqurlashtiradi va o'zbek madaniyatini dunyoga tanitishga hissa qo'shadi. Tarjimonlarning madaniyatlararo sezgirligi, lingvistik mahorati va kreativligi bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Asar tarjimasi, o'zbek madaniyatining o'ziga xosligini saqlab qolgan holda, ingliz tilida so'zlashuvchi o'quvchilarga ham yangi madaniyatni tushunishga imkon yaratadi. Shuningdek, tarjima jarayonida yuzaga keladigan madaniy differensiyalarni yengish uchun ekvivalentlik, adaptatsiya va transformatsiya kabi usullarni qo'llash samarali bo'ladi. Tarjimon, o'zbek va ingliz madaniyatlarining o'rtasidagi farqlarni hisobga olgan holda, asar mohiyatini to'g'ri yetkazishda muhim rol o'ynaydi. "O'tkan kunlar" asarining ingliz tilidagi tarjimasi o'zbek madaniyatining globallashtirish jarayonida kengroq anglanishiga yordam beradi. Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjima jarayoni madaniy differensiyalar va lingvistik farqlarni yengish nuqtai nazaridan o'ziga xos tajribani taqdim etdi. Tarjima jarayonida o'zbek va ingliz madaniyatlarining o'rtasidagi farqlar aniq ko'rindi va bu farqlar tarjima asarining mazmunini, uslubini va ta'sirini sezilarli darajada o'zgartirishi mumkin. Biroq, tarjimonlarning madaniyatlararo sezgirligi, ekvivalentlik va adaptatsiya usullarini qo'llash orqali, asar mohiyatini saqlab qolishga va ingliz tilidagi o'quvchiga yangi madaniyatni yetkazishga erishildi.

Tarjima jarayonida madaniyatlararo almashuvning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, o'zbek va ingliz madaniyatlari o'rtasidagi madaniy elementlarni to'g'ri ifodalashga erishishga yordam berdi. Tarjimon, asarda o'zbek xalqining urf-odatlarini, qadriyatlari va ijtimoiy tizimini ingliz tilidagi kontekstga moslashtirishda sezgirlik ko'rsatdi. Bu orqali ingliz tilidagi o'quvchiga o'zbek madaniyatining ayrim jihatlari, masalan, mehmondo'stlik, oila qadriyatlari va qishloq hayoti haqida tasavvur berildi.

Tarjimada yuzaga kelgan lingvistik farqlarni yengish uchun tarjimon ko'plab ijtimoiy va madaniy jihatlarni tushuntirishga harakat qildi. Ba'zi o'zbek tilidagi iboralar va frazalar ingliz tiliga bevosita tarjima qilinsa, ularning ma'nosi yo'qolishi yoki noaniq bo'lishi mumkin edi. Shu sababli, tarjimon ba'zan o'zbek tilidagi iboralarni ingliz tilidagi ekvivalentlarga moslashtirdi yoki qo'shimcha tushuntirishlar kiritdi. Bu usullar tarjimaning to'liq va aniq bo'lishini ta'minladi.

Madaniy differensiyalarni yengish uchun tarjimon ekvivalentlik, adaptatsiya va transformatsiya kabi usullarni muvaffaqiyatli qo'lladi. Bu usullar orqali o'zbek tilidagi ba'zi madaniy tushunchalar ingliz madaniyati bilan bog'lanadigan tarzda ifodalandi. Misol uchun,

o'zbek madaniyatiga xos bo'lgan qishloq hayoti yoki mehnat jarayonlari ingliz tilida o'quvchilar uchun tushunarli qilib, madaniyatlararo yondoshuv orqali aks ettirildi.

Ba'zi madaniy tushunchalar ingliz tilida o'zgarishga uchradi, chunki har bir madaniyatda ma'lum bir tushunchalar va qadriyatlar farq qiladi. Biroq, tarjimon bu o'zgarishlarni aniq va tushunarli tarzda ta'riflab, asar mohiyatini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi. Bu jarayonda qo'shimcha izohlar va madaniy kontekstni tushuntirish o'quvchiga o'zbek madaniyatining ba'zi jihatlarini yaxshiroq tushunishga yordam berdi.

Xulosa qismi: Ushbu tahlil orqali ko'rish mumkinki, "O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjimasi jarayonida madaniy va lingvistik farqlarni yengish zarurati katta o'rin tutadi. Tarjima faqat tilni o'zgartirish emas, balki madaniy aloqalarni va ijtimoiy qadriyatlarni o'zgartirishdir. Abdulla Qodiriy asarining ingliz tiliga tarjimasi madaniyatlararo almashuvni kuchaytirish, o'zbek madaniyatining xususiyatlarini dunyoga tanitish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarjimonning kreativligi, madaniyatlarni chuqur tushunishi va mehnati asarning asli mohiyatini saqlab qolish va uni yangi til va madaniyatga moslashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

"O'tkan kunlar" asarining ingliz tiliga tarjimasi madaniyatlararo almashuvni kuchaytirgan va o'zbek madaniyatini dunyoga tanitishda muhim rol o'ynagan. Tarjimonning madaniy sezgirligi, lingvistik mahorati va kreativligi, asarning ingliz tilidagi ekvivalentini yaratishda muhim o'rin tutgan. Tarjima jarayonida yuzaga kelgan madaniy farqlarni yengish uchun ko'plab usullar qo'llanildi va bu orqali asar o'z mohiyatini saqlab qolgan holda, ingliz tilidagi o'quvchiga yetkazildi. Maqola shuni ko'rsatadiki, tarjima nafaqat tilni, balki madaniyatlarni ham o'zaro almashish jarayonidir, va bu jarayonda tarjimonning roli juda katta.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Саломов Ф. Адабий танқид ва бадиий таржима. Тошкент: “Фан”, 1983.
2. Сафаров Ш.С. Таржимашуносликнинг когнитив асослари. Монография. Тошкент: Наврўз, 2019. – С.57.
3. Мусаев Қ. Бадиий таржима ва нутқ маданияти. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 1976. – Б.159.
4. Bygone Days: O'tkan Kunlar: Mark Reese (Trans). Muloqot Cultural Engagement Program, Nashville, TN, 2020. pp. 510.
5. Qodiriy A. “The days gone by” translators: I.M. Tukhtasinov, O.M. Muminov, A.A. Khamidov. - T.: mashhur press, 2017
6. Хамидов Х. Слова-реалии как средство передачи национального своеобразия, Шарқшунослик. – Тошкент: ТДШУ, 2016. №4. – Б. 105-111.
7. ABDULLAYEVA, M. (2024). INGLIZCHADAN O 'ZBEKCHAGA NASRIY TARJIMANING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI (XX ASR OXIRI XXI ASR BOSHLARIDA INGLIZ TILIDAN BEVOSITA TARJIMALAR MISOLIDA). TADQIQOTLAR. UZ, 50(5), 80-84.

8. LAFASOV, URAK PAZILOVICH, and MARXABO RAXMONKULOVA ABDULLAYEVA. "ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDAGI JONLANTIRISH VA TASHXIS TASVIR USULLARI." *TADQIQOTLAR. UZ* 39.3 (2024): 65-70.

9. Abdullayeva, Marxabo. "Milliy koloritni ifodalovchi frazeologizmlar tarjimasi muammolari (Monografiya)." *T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi* 148 (2024).

10. Qodirovna T. Z., Shavkataliyevna Q. M. THE APPEARANCE OF VISUAL EXPRESSIONS' TRANSLATION INTO ENGLISH IN THE WORK "THE DAYS GONE BY" BY ABDULLA QODIRIY //Open Access Repository. – 2024. – T. 10. – №. 1. – C. 78-81.